

145

502

การศึกษาเกี่ยวกับ ขรรษาและค้ำสนา

แปลจากปาฐกถาพิเศษ

ของ

มหาอำมาตย์โท พระยาอินทรมนตรี

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์โท พระยาอินทรมนตรี

ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๔๙๔

Blue ink stamp and handwritten notes in the bottom right corner.

ชาติยะ ๒๓ สิงหาคม ๒๔๑๒
มรณะ ๓๑ ตุลาคม ๒๔๕๔

ประวัติพระยาอินทรมนตรี

พระยาอินทรมนตรี ศรีจันทร์ถกมารเป็นคนอังกฤษ เกิดที่เมือง
ปลิมัทในประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๖๕
ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๑๒ นามเดิมว่า ฟรานซิส เฮนรี ใจลส์ ในสกุล
นายทหารเรือ จะได้เล่าเรียนในชั้นเดิมอย่างไรบ้างไม่ทราบ แต่พระยา
อินทรมนตรีเคยพูดกับข้าพเจ้าเล่น ๆ เสมอว่า ไม่เคยได้เข้าโรงเรียน
หรือหาอันใดก็ยังไม่ทำงาน ได้ลงเพียงนี้ ขณะที่พูดเขาเป็นอธิบดีกรม
สรรพากรและเป็นอธิบดีที่อยู่ในชั้นสูงและสามารถอย่างเยี่ยมผู้หนึ่ง

อย่างไรก็ดีปรากฏตามหลักฐานทางราชการว่า เขารับราชการของ
รัฐบาลอังกฤษในประเทศพม่าตั้งแต่อายุได้ ๑๘ ปี ในทางปกครอง
ท้องที่ รับราชการอยู่ราว ๑๐ ปี ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นโดยลำดับจนถึงได้
ตำแหน่งเทียบชั้นปลัดจังหวัด ครั้น พ.ศ. ๒๔๔๐ รัฐบาลไทยขอยืม
นายใจลส์ จากรัฐบาลอินเดียเข้ามารับราชการในกระทรวงพระคลังมหา
สมบัติเนื่องในการที่จะริเริ่มทำงบประมาณแผ่นดิน นายใจลส์มีหน้าที่
ตรวจสอบบัญชีการจ่ายทุกกระทรวง แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น
ข้าหลวงคลังพิเศษมณฑลปราจีนเนื่องในการจัดตั้งมณฑล และจังหวัด
ในครั้งนั้น นายใจลส์เขียนไว้ว่าในระหว่าง ๒ ปีที่เป็นข้าหลวงคลัง
นี้ได้ตระหนักใจว่าการเก็บภาษีอากรยุ่งเหยิง และการถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน
ก็ไม่เป็นระเบียบที่จะทำงานกันได้สะดวก จึงได้เสนอความเห็นเข้ามา
ยังกระทรวง เป็นผลให้เจ้ากระทรวงเรียกตัวเขามารับตำแหน่งเจ้ากรม
สรรพากรนอก มีหน้าที่วางระเบียบเก็บภาษีอากรทั่วพระราชอาณาเขต

ยกเว้นแต่พระนคร และอีกสหำจังหวัดทชนแก่กรุงเทพ ฯ แต่โดย
 เหตุที่การเก็บภาษีอากร ครอง นน จำต้องอาศัย ฝ่ายปกครอง ท้องที่ อย่าง
 ใกล้ชิด จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้โอนกรมสรรพากรนอก
 ไปขึ้นแก่กระทรวงมหาดไทย นายโจลส์สังกัดอยู่ในกระทรวงนั้นจนถึง
 พ.ศ. ๒๔๕๘ ถึงคราวที่โปรดเกล้า ฯ ให้แบ่งขึ้นหน้าที่ราชการใหม่ใน
 โอกาสที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ กราบถวายบังคม
 ลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนั้น จึงโปรดเกล้า ฯ ให้โอน
 กรมสรรพากร นอกมารวมกับ กรมสรรพากรใน จึงเป็นกรมใหญ่ ขึ้นใน
 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และให้นายโจลส์ดำรงตำแหน่งอธิบดีของ
 กรมนั้นต่อมา แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์
 ให้เป็นพระยาอินทรมนตรี ศรีจันทร कुमार อันเป็นบรรดาศักดิ์ มีมาแต่เก่า
 แก่แต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตั้งปรากฏอยู่ในกฎหมายสามเล่มนั้น พระยา
 อินทรมนตรีรับราชการสนอง พระเดช พระคุณใน ตำแหน่ง นั้นมา จนถึง
 รัชกาลที่ ๗ มีอาการทพพลภาพลงด้วยนัยน์ตาพิการรักษาหายแล้วหลาย
 ครั้งหลายหนแล้วก็เป็นอก จนต้องโปรดเกล้า ฯ ให้พ้นจากราชการ
 ประจำเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ โดยได้รับราชการของไทยมาตั้ง ๔๐ ปี ใน
 ขณะที่ออกจากราชการนั้นพระยาอินทรมนตรี เป็นอธิบดีชั้นสูง รับพระ
 ราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๒๐๐๐ บาท เท่าอัตราเสนาบดีชั้นห้า และ
 ได้เพิ่มพิเศษเฉพาะตัวอีกเดือนละ ๕๐๐ บาท ได้รับพระราชทาน
 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูง ๆ คือประถมาภรณ์ช้างเผือกและประถมา
 ภรณ์มงกุฎอีกทั้งตราจุลจอมเกล้าชั้นทุติยวิเศษกับพานทองเครื่องยศตาม

ฐานะ นับว่าได้รับความยกย่องในราชการแผ่นดินเป็นอย่างดีมาแล้ว
และยังได้รับพระมหากรุณาบำเหน็จความชอบ ใน ส่วน พระองค์ โดยได้
เหรียญตนาภรณ์รัชกาลที่ ๖ และที่ ๗ อีกด้วย

เมคพนจากราชการแล้ว พระยาอินทรมนตรีก็ได้ตั้งเมือง
ไทยและยังคงอยู่ ในบ้านเดิมที่ ใกล้สถานีรถไฟมักสันด้วยกัน กับครอบครัว
เอาใจใส่เอาใจช่วยในความเจริญงอกงามของเมืองไทยดั่งเป็น
คนไทยผู้หนึ่ง ดังผู้ที่ได้ไปสนทนาวิสาสะกับพระยาอินทรมนตรีจะอาจ
รับรองข้าพเจ้าได้ด้วยกนทงนน ในระหว่างที่ยังรับราชการอยู่ก็คิด
ในตอนนี้ออกจากราชการแล้วก็ได้ พระยาอินทรมนตรีมิได้ย่อท้อต่อ
การที่จะช่วยราชการพิเศษตามครั้งตามคราวเนือง ๆ เช่นได้เป็น
กรรมการควบคุมการส่งข้าวออกนอกประเทศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ และ
ภายหลังเป็นสมาชิกสภาเผยแผ่พาณิชย์เป็นต้น อีกทั้งยังได้ช่วยเหลือ
องค์การอื่น ๆ นอกราชการอยู่บ้าง เช่นไปแสดงปาฐกถาว่าด้วย
การศึกษาที่สามัคยาจารย์สโมสรสถาน ความปรากฏอยู่ในตัวเรื่อง
ของหนังสือเล่มนี้ ความรักเมืองไทยของพระยาอินทรมนตรีจะ
พิสูจน์ได้ด้วยการที่ได้ขอพระราชทาน นามสกุลให้แก่ครอบครัวและ
เปลี่ยนชาติให้ครอบครัวเป็นต้น จนได้รับพระราชทานนามสกุลว่า
“เชิลาพันธ์”

งานอดิเรกที่พระยาอินทรมนตรีทำชื่อเสียงไว้ได้มากที่สุดคือนั่น คือ
งานของสยามสมาคม พระยาอินทรมนตรีแต่ยังเป็นนายใจกล้าได้เข้า
เป็นสมาชิกของสมาคมตั้งแต่เริ่มตั้งสมาคมขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๔๗

ในปีนั้นพระยาอินทรมนตรีได้รับเลือกเป็นอุปนายกและได้รับเลือกซ้ำ
 อีกทุกปีให้รับหน้าที่นั้นจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๓ จึงได้เป็นนายก ได้
 เป็นนายกอยู่จนถึงปี ๒๔๘๐ โดยได้รับเลือกซ้ำ ๆ กันทุกปี จึงได้
 ปรรกอายุสังขารซึ่งทรุดโทรมทูปพลภาพลงทุกทีไม่สมควรจะรับเป็นนายก
 ได้ต่อไป กรรมการพากันวิงวอนเท่าใดก็ไม่ยอม จึงเป็นอันพ้นจาก
 ตำแหน่ง แต่ถึงแม้จะมีได้เป็นนายกแล้วก็คึกคักยังคงเป็นกรรมการ
 อยู่ด้วยผู้หนึ่งจนกระทั่งเกิดมหาสงครามเอเชียบริพาทระหว่าง
 นนอาสาเหตุที่เป็นผู้ชราทูปพลภาพจึงมิได้ถูกกักคุมแต่อย่างใด นอก
 จากดเหมื่อนไม่ให้ไปไหน ๆ นอกบ้าน ซึ่งพระยาอินทรมนตรีก็มีใคร
 จะได้ออกจากบ้านอยู่แล้ว งานการที่ทำให้สยามสมาคมนอกจากงาน
 ธุรการตามหน้าที่นายกและอุปนายกแล้ว ยังได้เรียบเรียงเรื่องลงใน
 วารสารของสมาคมอยู่เนือง ๆ อาทิ คือ—

Some gleanings of manners and customs of the Chinese People,
 as revealed in historical narratives and novels JSS. Vol. XX, part
 3, page 187;

Adversaria on elephant-hunting, together an account of all the
 rites, observances and acts of worship to be performed in connection
 therewith, as well as notes on vocabularies of spirit language, fake
 or taboo language and elephant command-words, JSS. Vol. XXIII,
 part 2, p. 61;

An account of the hunting of the wild ox on horseback in the
 provinces of Ubol Rajadhani and Kalasindhu, and the rites and

ceremonies which have to be observed, JSS. Vol. XXVII, part 1, p. 39;

An account of the ceremonies and rites performed when catching the Pla buk (ปลาบึก), a species of catfish inhabiting the waters of the river Me Khong, the northern and eastern frontier of Siam, JSS. XXVIII, 2, 91;

Note explaining the origin of the name of the town Paknampho in the province of Nakorn Sawan, JSS. XXVIII 2, 213;

The Koh Lak tradition, JSS. XXX, 1, 1;

Note about a love philtre, JSS. XXX, 1, 25;

An ancient Chinese blood-test for proving parentage, JSS. XXX, 129;

A critical analysis of van Vliet's Historical Account (of Ayudhya)

parts 1-6 JSS. XXX, 2, 155,

parts 7-8 JSS. XXX 3, 271.

เมื่อถึงอวสานแห่งมหาสงครามอาเข็ยบูรพา พระยาอินทรมนตรี
มีอาการทพพลภาพยั้งชน ไม่สามารถจะมาช่วยงานการของสยาม
สมาคมเหมือนอย่างแต่ก่อนได้ สมาคมจึงได้ขย่องให้เป็นสมาชิก
กิตติมศักดิ์ แต่ก็ยังได้ตามถึงงานการของสมาคมอยู่เสมอตราบเท่าถึง
กาลที่สุด

พระยาอินทรมนตรีเป็นคนที่เฉลียวฉลาดเข้มแข็งและจำแม่น
อย่างยิ่งยวด แม้เมื่อนั้นตาไม่เห็นแล้วได้ให้พวกพ่อองพาขึ้นไปเที่ยว
เขาพระวิหารจังหวัดศรีสะเกษและฟังคำบอกเล่าของเจ้าหน้าที่ในถิ่น
นั้นแล้วมาเล่าต่อได้อย่างละเอียด บรรยายว่าเขานั้นมีบรรดาชนไปกั้นๆใด

มีซุ้ม (โคปุระ) หรือกำแพงหรืออาคารเป็นรูปร่างอย่างใด หนึ่งสอ
 ใด ๆ ที่อ่านหรือให้เขาอ่านให้ฟัง ก็จำไว้ได้แม่นยำนักตลอดจนถึง
 ว่าความอันใดที่สำคัญก็บอกได้ว่าอยู่หน้าไหน เพราะฉะนั้น เพื่อนฝูง
 หรือผู้ใฝ่ใจในข้อความอันใดที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เป็นมาแล้วในอดีต
 โดยเฉพะะที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ หรือกรุงสยาม ถ้ายังเป็นเรื่องที่
 เกี่ยวกับหน้าพระราชการสรรพากรด้วยแล้วหากไปได้ตามก็ได้ความมาเป็น
 ที่พอใจเสมอ

พระยาอินทรมนตรีป่วยมานานแต่โดยเหตุที่เป็นคนอดทน จึงไม่
 ใคร่มีใครรู้ข่าว ที่เจ็บหนักลงเพราะหกล้ม เคยถึงอนิจกรรมลง
 ในวันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ภายหลังที่ได้ป่วยในระยะหลังนี้
 เพียงประมาณ ๗ วัน

ธานีวัต กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร

คำนำเมือพิมพ์ครั้งแรก

มหาอำมาตย์โท พระยาอินทรมนตรี (ฟ.ท. ใจสัจ) เป็นสหชาพเจ้ามี
 วิสสาสะ และตระหนักใจอยู่กว่า รักประเทศสยามและคนไทยตลอดถึง
 ขนบธรรมเนียมไทย ไต่เคียรบริหารการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมา
 ตั้งแต่ในฐานเป็นชาวต่างประเทศมีความรู้ความชำนาญ จนในที่สุดถึงฐาน
 เป็นข้าราชการฝอชวรในกรางานแทบทุกแผนกของรัฐบาลสยาม ปฏิบัติการ
 ด้วยความภักคองระหาคที่เป็รียบไคไม่งายนัก เพราะเหตุฉะนันซาพเจ้าจึง
 ไคชวนให้มาช่วยพวกเราคณะครให้ไคยินไคฟัง พอสั่งเสัรมีความเป็นพหุสค
 คุยการเสักรงปาสูกถา พระยาอินทรมนตรีก็ยินครบและให้เรองน ซาพเจ้า
 เห็นว่าเป็นชะนิตเรองทพงแล้วคองคคเป็นเรองเหมาะกาล เพราะรัฐบาล
 สยามไคพาสาคไคไทยให้คานเริมาตามทางแห่งความเจริญในปัจจุบัณสมัย จน
 ถึงชคที่จาจะตองรจกใจเรองเองให้มากชนกว่าแต่ก่อน สคควรจะไคพิมพ์ชน
 ไว้มิให้คนญ์หายไไป จึงไคขออนุญาตเจ้าของแปลชน แล้วพิมพ์ เจ้าของ
 กยณคอนุญาต และยกกรรมสิทธิ์ให้สาคยารยสาคคพิมพ์จำหน่ายตาม
 แต่จะเห็นควร เป็นขญคณแก่สาคคและกศลพงอนโมทนาอังกนิก ควรจะ
 ยนทกความทสาคคมรสักขญคณคองพระยาอินทรมนตรอกชันหนงไวในทน

ในการแปลปาสูกถาฉะขบ้นอกจากภาษาองกฤษ ซาพเจ้าไครบความ
 ช่วยเหลือจากเจ้าของและจากนายร้อยเอก หลวงบวรบรรณรทกษ กกรมวิชชา
 อิกการ กระทรวงชรรวมการเป็นอนมาก และไคถวายสคแก่พระพุททโฆษาจารย์
 (ญาณวโร) ช่วยตรวจทกทวงอกชันหนง ขอบนทกความรสักขญคณของ
 ทานทงสามนไวในทนควย

สภานายก

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๓

คำแปลปาฐกถาซึ่งพระยาอินทรมนตรีแสดง

ที่สามัคยาจารย์สโมสรสถาน

วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๓

(พิมพ์ตรงตามต้นฉบับเดิม)

เรื่องที่เขาพาเราจะขอพูดในวันนี้ เป็นขัญหาที่ใดใคร่ครวญมาหลายปี
กล่าวคือเรื่องการศึกษาของประชาชน ในขั้นต้นอยากจะใคร่ขอให้ท่านผู้ฟัง
ลองคิดตลัดกันก่อนว่า การศึกษานั่นท่านเข้าใจความเป็นไฉน หรือ
บางทีท่านทั้งหลายเป็นส่วนมากจะยังไม่ได้นึกเลยก็เป็นได้ว่าจะตีขัญหา
อย่างไร และการที่ไปเข้าโรงเรียนมาแล้วนั้น ก็เพียงไปปฏิบัติตนตาม
ระเบียบการที่จะให้ครูเขาสอนให้อ่านออกเขียนได้ และความรู้เข้คเตลคือน
อีกข้างเล็กนอย โดยมีได้หวลค่านึงถึงวัตถุที่ประสงค์ในที่สุด. ที่จะอธิบายว่า
การศึกษาเป็นอะไรนั้นยาก หรือบางทีจะเป็นเพราะเหตุนี้เองที่ได้ทำให้ครู
และใครต่อใครอธิบายกันอย่างไรก็ว่าการศึกษาอันนี้คืออะไร บางคนอาจ
อธิบายให้เราฟังว่า การศึกษาคือการผลิตเด็กให้รู้จักหนทางปฏิบัติตนใน
ภายนอก หรืออีกนัยหนึ่งให้รู้จักครองชีวิต (life). บางคนอาจอธิบาย
อีกว่าเป็นวิธีการที่จะเพาะผลเมืองคิ บางคนอาจอธิบายอีกว่าเป็นการเพาะ
ความรู้ (developing of the intellectual powers). ถ้าท่านผู้ฟังพิจารณา
อธิบายเหล่านี้ให้ถองแท้แล้ว ท่านจะเห็นได้ว่าเป็นการทำเนียบความยิ่งกว่า
การคิความ เพราะเหตุว่าถ้าเรามีได้เข้าใจชัดเจนว่าการครองชีวิตคืออะไร
แล้ว เราจะผลิตเด็กไปสถานใดยอมไม่บรรลุดังผลที่ขอยได้

ในคำอธิบายข้อต้นนั้น คำว่าการครองชีวิตนั้น คนโดยมากตีความว่า
 การหาได้ปากใส่ท้อง แต่ข้าพเจ้าขอถามสักหน่อยเถิดว่าการหาได้ปากใส่
 ท้องนั้นแหละหรือควรเป็นทหหมายอันสูงสุดแห่งการศึกษา ข้าพเจ้าเห็นว่า
 ถ้าเราไม่เข้าใจคำว่า การครองชีวิตให้กว้างขวางกว่านี้ การศึกษาของ
 เราจะไม่ยิ่งใหญ่เกิดผลเมืองอันตนแท้ แต่จะโตผลเมืองที่เป็น โคมินิสต์
 งามายอยู่ในวงความคิดอันแคบไม่มีทางที่จะงอกเงยปราศเปรื่องใด และ
 บ้านเมืองโตทผลเมืองอันมลลักษณะดังวานแล้ว จะต้องเป็นบ้านเมืองที่
 ปราศจากภูมิธรรม (culture) ที่ตนแท้ เพราะภูมิธรรมนั้นเองคือความ
 เข้าใจชอบว่าการครองชีวิตคืออะไร.

ในอธิบายข้อ ๒ ซึ่งออกจะบรรอบกันแพร่หลายว่าเป็นความมุ่งหมาย
 แห่งการศึกษา กล่าวคือ การเพาะผลเมืองนั้นเราจำต้องทำความเข้าใจ
 กันเสียก่อนว่าอย่างไรจึงจะเรียกว่า 'ดี' ถ้าท่านมองไปดูตามบ้านประเทศ
 ท่านจะสังเกตได้ว่าต่างก็แปลกันต่าง ๆ กัน สิ่งเดียวกันบางประเทศเห็น
 ดี แต่บางประเทศเห็นไม่ดีก็มี ยกตัวอย่างประเทศรัสเซีย แท้จริงประเทศ
 รัสเซียก็พยายามอยู่ที่จะเพาะผลเมืองดีตามความที่เขาเข้าใจว่าดี แต่ประเทศ
 อื่นหลายประเทศเห็นกันว่าผลเมืองดีของรัสเซียนั้นเลวเต็มที่ และผลเมืองดี
 ของรัสเซียนั้นก็ต้อง เห็นผลเมืองดี ของประเทศอื่น ๆ เลวเต็มที่เหมือนกัน
 เพราะฉะนั้นถ้าท่านลองคิดตามทข้าพเจ้าได้พูดมาแล้วนี้ ท่านจะเข้าใจได้
 ทันทว่าก่อนที่เราจะฝึกฝนผลเมืองดี เราจำต้องรู้ก่อนว่าอะไรเป็นดี วิธีให้การ
 ศึกษาซึ่งใช้เครื่องจักรชนิดหนึ่ง สำหรับสอนเด็กให้อ่านออกเขียนได้ ให้รู้เลข

รูปประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ฯลฯ เช่นนี้ จะได้ผลเมืองคทเราพึงปรารถนา
 ไต่หรือไม่ว่า การศึกษาที่แท้จริงควรจะสอนให้ไต่ผลกว้างขวางกว่าการให้ความรู้
 เหล่านี้ไปเฉย ๆ ควรมุ่งหมายที่จะสั่งสอนคนให้เข้าใจว่าความดีคืออะไร
 ทำอย่างไรจึงจะหาความดีนั้นได้ ทำอย่างไรจึงจะให้ความดีนั้นดำรงอยู่และ
 ให้ผลเต็มที่ได้ คำตอบของข้าพเจ้าว่า ถ้าจะเข้าใจให้ถ่องแท้ว่าความดี
 นั้นคืออะไรแล้วเราต้องมโนกรรม และกรรมที่ชอบนั้นคือการครองชีวิต
 อย่างคนตนเอง สั่งสอนอย่างเดียวกันจะทำให้บังเกิดผลเมืองคทและให้บังเกิด
 ประชาชนซึ่งสมบูรณ์ด้วยความรู้ หรืออกนิยหนงที่ตนแท้แล้ว.

ในอธิบายข้อ ๓ ที่ว่าการศึกษาไต่แก่การเพาะความรู้นั้น ก็จำเป็น
 อกนั้นแหละ ที่จะเข้าใจกันเสียก่อนว่า ความรู้คืออะไร ขอบข่ายไต่ขั้น
 ความรู้ (intellect) กับความหยั่งรู้หรือญาณ (intelligence) เพราะเป็นของ
 คนละอย่าง. มีคนเป็นอันมากที่เห็นว่าความรู้กับญาณนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียว
 กัน แยกจากกันไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าคนหมู่ไต่หมู่หนึ่งอาจมีญาณและ
 บรรลุถึงซึ่งภูมิธรรมไต่แต่ไม่ไต่มีความรู้ คนที่มมีความรู้ทำอะไรรู้ไม่สำเร็จก็ม
 อยู่ถมไป เพราะคิดอะไรรู้ทำอะไรไต่หลายอย่างจนเลื่อนไปหมด ไม่รู้ว่า
 จะจับอะไรรู้ คนชั้นคนเรียกว่าพร แต่ไม่จำเป็นที่พรเหล่านั้นจะต้องมีญาณ
 สามารถจะหยั่งรู้อะไรให้ลึกซึ้งไต่. ข้าพเจ้าคาดว่าท่านจะเห็นด้วยกับข้าพเจ้า
 ว่าเรามีไต่มุ่งหมายที่จะเพาะความรู้ให้แก่ผลเมือง ประเทศนี้เพื่อจะ ให้มีผู้
 มาก ๆ เท่านั้น แต่เราต้องการจะสอนให้ผลเมืองเข้าใจว่า ทำอย่างไร
 จึงจะใช้ญาณให้ถูกต้องเพื่อให้บรรลุถึงซึ่งภูมิธรรมที่แท้ หากเราจะตรวจดู

ตามบรรดาคนที่เรารัก จะเป็นบรรพชิตก็ตาม คฤหัสถ์ก็ตาม จะเป็น
 ข้าราชการหรืออะไรก็ตาม เราจะสังเกตเห็นได้ว่ามีผู้ไม่ใฝ่ใญ่อยู่มากที่จะน้อม
 ไปในทางเพราะผู้ใดในการที่ใครบสรแล้วเห็นว่าเป็นผู้มีไหวพริบหรือพูดเก่ง แต่
 ที่แท้จริงนั้นทางนผลแน่ เพราะไม่มีอะไรนอกจากพูด พูดแล้วไม่ทำ ไม่
 เป็นการทำงานชอบ

การศึกษาตามคำอธิบายโดยนัยทั้ง ๓ ประการดังกล่าวมาแล้วนี้ ค
 ไม่มีทำทางที่จะนำเราไปให้ถึงภูมิธรรมที่แท้จริง และเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วจำ
 ต้องขอให้ท่านย้อนไประลึกถึงตามทথাพเจ้ากล่าวแล้วข้างต้นนี้ และตกลง
 ในใจท่านเสียก่อนว่า การศึกษาคืออะไรแน่ และท่านเข้าใจความนั้น
 เป็นไฉน ถ้าท่านตรองดูให้ดี ความจะปรากฏชัดขึ้นทุกทว่า การศึกษานั้น
 เป็นสิ่งอันหนึ่งซึ่งยิ่งกว่าการให้ความรู้ ยิ่งกว่าการเตรียมเต็กสำหรับครอง
 ชีวิต ยิ่งกว่าการเพาะผลเมืองก็ ยิ่งกว่าการเพาะความรู้ การศึกษา
 ควรจะเพ่งเล็งที่จะทำ ให้บังเกิดภูมิธรรมขึ้นในหมู่ชนอันเป็นพลเมืองของชาติ
 คำว่าภูมิธรรมข้าพเจ้าหมายความว่าความดี สขภาพซึ่งเกิดจากความเข้าใจ ในอรรถ
 แห่งเมตตา แห่งการช่วยเหลือผู้อื่นในทางชอบ (การทำงานชอบ) แห่ง
 ความเห็นใจและรักใฝ่ผู้อื่นในทางที่ชอบ แห่งประติสนธารธรรม แห่งการวธรรม
 แห่งขันติ แล้วและปฏิบัติคุณธรรมทั้งหลายเหล่านั้นเป็นนตยนรนคร. ถ้าชาย
 หนุ่มหรือหญิงสาวในพวกเราได้สำเร็จการศึกษา กล่าวคือได้เรียนจบหลักสูตร
 ในโรงเรียนต่าง ๆ แล้วและหยุดอยู่เพียงแค่นั้น (ดังทথাพเจ้าอดสุใจที่จะ
 ต้องรับว่าเป็นจริงดังนั้น) เมื่อฉนั้นแล้วเราจะหวังบรรลุถึงภูมิธรรมไม่ได้แน่.

ความเห็นข้าพเจ้าเองนั้นมอญว่า การศึกษานั้นพึงอธิบายได้อย่างเดียวแต่
 ว่าเป็นวิธีการที่จะทำให้คนตำริชอบ และสงสัยเสียด้วยซ้ำว่าการให้ความรู้
 เช่น ทมอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียน โดยมากเวลานจะสอนให้เราตำริชอบนั้น
 ใดหรือ. คนเราเมื่อคิดชอบเท่านั้นจึงจะใ้ชอบว่ามอญจริง มีความเข้าใจ
 กิจการจริง และเมื่อมอญกับมีความเข้าใจจริงอย่างนั้นแล้วจึงจะใ้ชอบว่าเป็น
 พลเมืองดี บรรลุดงอวสานภูมิแห่งภูมิธรรม. ก็ทำอย่างไรเล่าจึงจะเรียนรู
 วิชาที่จะตำริชอบ เราจะเรียนจากหลักสูตรปกติในโรงเรียนนั้นไม่ได้แน่ การ
 ตำริชอบนั้นเป็นคติธรรม เป็นมนสิกาโรบาย (การทำใจ) ใช้อื่นไกล
 คือคาสานานเอง แต่คำว่าคาสานานก็เห็นกันไปต่าง ๆ แปรลก ๆ บางคน
 ถือว่าคาสานาเป็นสิ่งหนึ่งที่จะพึงเอามาใช้ในบางโอกาส เช่นวันพระ หรือใน
 เวลาที่ตกยากลำบาก หรือในเวลาแก่เฒ่าลงและใกล้จะถึงตาย. ส่วนคน
 หนุ่มสาวเล่าก็กล่าวขวัญนินทาเยาะเย้ยคาสานา และหลีกเลี่ยงการสมาคม
 กับสาธุชนคือผู้ปฏิบัติตามคาสานา หรือผู้เข็นส้มมาที่ภูจู้ชุน คือผู้ตำริชอบ
 นั้นเอง เพราะฉะนั้นเราทำความเข้าใจกันเสียก่อนเถิดว่าคาสานาคืออะไร.
 คาสานาคือการที่มนุษย์หัน เขาหา ความจริง คือความตำริ ชอบนั้นเอง. ถ้า
 ข้าพเจ้าบรรยายคาคาสานาว่าเป็นทางคิตชอบลกของข้าพเจ้าคงนแล้ว คำ
 อธิบายของข้าพเจ้านักกันความถึงการศึกษาเช่นเคยวกัน เพราะการศึกษา
 ก็ควรต้องมุ่งหมายที่จะเพาะให้เกิดส้มมาที่ภูจู้ชุนคนทตำริชอบเหมือนกัน เพราะ
 ถ้าเราไม่ตำริชอบแล้วเราก็คือตำริผิด และถ้าหมู่ชนของเราพากันตำริผิดแล้ว
 ทางการงานของเราก็น่าวิตกกยิ่งนัก. การคิตผิดกาลงมอญเป็นอนมากในประเทศ

เราทุกคนนี้ คงผลได้ประจักษ์ขึ้นในวิถีที่เกดประทุษฏกรรม ทารุณกรรม
 และความยากจน สามีประการซึ่งอยู่ข้างจะเพิ่มผลขึ้นเป็นลำดับแทนที่จะลด
 น้อยลงไปตามควร. ก็อะไรเล่าเป็นเหตุแห่งความชั่วซึ่งเด่นชัดขึ้นมาในท่าม
 กลางพวกเราทุกคนนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าเหตุอยู่ที่เราเข้าใจผิดว่าศาสนาคืออะไร
 และเราไม่รู้ว่าเราอาจใช้และควรใช้ศาสนาให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาของ
 เราได้อย่างไร ข้าพเจ้าเข้ามาอยู่ในประเทศนี้กว่า ๓๐ ปีแล้ว ในขณะที่เมื่อเรา
 กำลังเริ่มแก้ไขวิถีการปกครอง วิถีการศึกษา และกำลังมีการเปลี่ยนแปลง
 ตลอดถึงความขึ้นไปแห่งผู้คนพลเมืองทั่วไป. เมื่อครั้งนั้นศาสนาซึ่งที่สอน
 ให้คนเราคิดให้ถกทางนั้นท่านกำลังปลุกให้ขาดจากการศึกษาของประชาราษฎร์
 แต่ยังมีทนจะขาดจากกันทีเดียว และผลอันชั่วร้ายที่เราเห็นกันอยู่ ทกวันนก็ยังมี
 ได้ปรากฏ. ครั้นเวลาล่วงมาความเห็นห่างระว่างศึกษากับศาสนามากจน
 ทุกที่ จนกระทั่งได้ตัดขาดจากกันในที่สุดเมื่อรัฐบาลแยกราชการฝ่ายศาสนา
 ออกจากกระทรวงธรรมการ แล้วตั้งกระทรวงศึกษาธิการขึ้นเมื่อไม่กี่ปีมาน
 ในรัชกาลปัจจุบันนี้ ได้ทรงพระราชดำริเห็นความผิดที่แยกกัน จึงได้ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กลบรวมการศึกษากับการศาสนาขึ้นเป็นกระทรวง
 ธรรมการอีกตามเดิม เป็นสิ่งที่ดีอยู่แล้ว จึงอยู่ยังไม่ทันได้เห็นผลชัดเจน
 เพราะเวลายังน้อย แต่ก็นับว่าได้ลงรากเง้าแห่งความเข้าใจที่ถูก ว่าการ
 ศึกษาคืออะไร ก็เมื่อศาสนาได้แกวธการที่จะหัดคนให้ดำรงชอบ (ซึ่งคน
 โดยมากคงจะยอมรับรองแล้ว) ฉะนั้นคำว่าศาสนาก็ตรงกับคำว่าศึกษา ใน
 ภาษาของท่านเอง ท่านอธิบายคำศาสนาว่า คำสั่งสอน การสั่งสอน

* คือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

การฝึกหัด (ปทานุกรม พ.ศ. ๒๔๗๐ หน้า ๗๑๑) และนี่อะไร
 เล่า ไม่ใช่การศึกษาหรือ. เมื่อใดก็ตามที่คิดว่าศาสนาคือการศึกษาเช่นนั้นแล้ว เรา
 จะยังคงใช้ศาสนาแต่เฉพาะในวันพระหรือในโอกาสที่ลำบากยากเข็ญหรือชรา
 โกลจะถึงความตายเท่านั้นหรือ. การที่จำกัดโอกาสเช่นนั้นเป็นความเขลา
 และการที่จะนับทาเยาะเย้ย ศาสนา หรือผู้ที่ปฏิบัติตามศาสนาเป็น ความผิด
 นกหนา. ศาสนาเป็นสิ่งที่พึงใจอยู่ทุกวัน ตั้งแต่ขณะที่เขาโรงเรียนไปจน
 ตลอดชีวิต. การศึกษากับศาสนาแยกกันไม่ได้ ถ้าคนแยกจะต้องเป็นผลร้าย
 ดังที่เราเห็นเป็นพะยานอยู่ทุกวันนี้ ท่านคงจะยอนเอาข้าพเจ้าลี้ว่า การที่พูด
 ถึงความคิดที่ชอยนงาย แต่ที่จะคิดชอยจริง ๆ นั้นยากนัก แต่ข้าพเจ้า
 ไม่เห็นสอดคล้องกันที่ท่านที่พูดเช่นนั้น ไม่เห็นเป็นความยากอะไรที่จะระวังเสีย
 แต่ต้นมือ มิให้ความคิดที่ผิดเกิดขึ้นในใจเราได้. อยากจะขอบอกท่านว่า
 ความคิดที่ผิดนั้นเพราะมิได้มีมูลในธรรมอันเป็นความจริง ย่อมเป็นของจริง
 ไม่ได้ ความคิดผิดเกิดจากไม่รู้ความจริง. ถ้าเราจะหลีกเลี่ยงความคิด
 ผิดแล้ว เราต้องฝึกฝนด้วยการศึกษาที่ชอย และตั้งอยู่ในความคิดที่ชอย
 และเพื่อจะช่วยให้ท่านคิดชอยได้ง่ายขึ้น จะขอก้าวเป็นหลักในขั้นต้นเสีย
 ก่อนว่า คนทั้งปวงมีธรรมชาติเป็นคนดีโดยปกติ เพราะฉะนั้นถ้าความชั่ว
 ไม่เข้ามาปะปน ถ้าเราขังกันไม่ให้ความคิดผิดเข้ามาได้ เราขอมอบ
 ในที่ชอยเสมอ ถ้าเราเริ่มฝึกฝนคนทั้งหมู่ให้คิดชอยด้วยการศึกษาที่ชอย
 แล้ว อีกไม่ช้านานชนหมู่นั้นจะไม่สามารถคิดผิดได้ ในที่สุดจะไม่มีใคร
 รู้จักว่าความคิดผิดเป็นอย่างไร และการอันนี้จะสำเร็จได้ง่ายโดยวิธีแก้ไขความ

เข้าใจเช็ดถือของประชาชนเสียใหญ่ก ซึ่งควรจะเป็นหน้าที่ผมอาชีพในทาง
 คึกษาและรัฐบาลทั้งปวงที่จะมุ่งหมายดำเนินการคึกษาไปในทางที่กล่าวมาแล้ว
 น เพราะการนี้เป็นทางเคียวที่เราจะบรรลุถึงภูมิธรรมอันแท้จริง ซึ่งแปลว่า
 ความสุขจริงสำหรับบรรดาประชาชนทั่วไป. ขอยกตัวอย่างให้เห็นว่า ความ
 พากเพียรที่จะฝึกฝนเด็กไปในทางใดทางหนึ่ง ถ้าทำจริง ๆ แล้วอาจเป็นผลได้
 กว้างขวางเพียงไร กำลังอันยิ่งใหญ่ของประเทศเยอรมันนั้นสร้างขึ้นโดย
 วิชาการคึกษาของเขาโดยแท้. ในโรงเรียนทั้งปวง เขาอบรมเด็กด้วยหลักการ
 เรืองอำนาจทั้งสิ้น จนกระทั่งอำนาจนั้นโตมาสู่ชาติเยอรมันอย่างบริบูรณ์ ถ้า
 เราเพียรสอนเด็กของเราให้คิดซอซอกไม่กลัวคน สิ่งที่ท่านไม่นึกไม่ฝันว่าจะ
 สำเร็จได้ก็จะสำเร็จ ประชาชนของท่านก็จะสามารถคารซอซอกกัน. อัน
 การที่จะวางรูปในอนาคตอันไกลตามหลักซึ่งกล่าวมาแล้ว เพื่อพยายามให้
 บังเกิดหมุ่ชนที่คงอยู่ในเพียร และมีภูมิธรรมแล้วก็จะมั่งคั่งนั้น จะมีประเทศ
 ไทอย่างที่อยู่ในฐานะที่เหมากรกว่าสยามไต่เล้า. นเช่นเรื่องควรรนท และเมื่อ
 นกแล้วก็ควรพากเพียรทำให้บรรลุผลจงได้. ความพากเพียรที่จะดำเนินการ
 ดังว่านคงตองดีกว่าวชิเดิมที่จะฝึกหมุ่ชนด้วยมิจฉาที่ฏฐี ความเห็นผิด ซึ่ง
 เกิดจากความเข้าใจผิดว่าการคึกษานั้นเป็นอะไรเป็นแน่. ในสมัยโบราณ
 ท่านเข้าใจกันแจ่มแจ้งว่าศาสนาที่คึกษาแยกกันไม่ออก ท่านจึงสอนไป
 ด้วยกัน. จำนวนเวลาที่เราหลงทางไปเสียในระหว่างนั้นก็ยังไม่มากมายเหลือ
 เกินจนถึงกับเราจะย้อนกลับไม่ได้แล้ว และแท้จริงในรัชกาลปัจจุบันนี้ก็ได้สั่ง
 ให้ย้อนกลับแล้วด้วยซ้ำ สิ่งหนึ่งซึ่งจะเกือกุสให้ท่านบรรลุถึงภูมิธรรมซึ่งจะทำ

ให้ท่านดำรงชอบเสมอไปนั่นก็คือคำสั่งนาของท่านเอง. ข้าพเจ้าหมายความว่า
คำสั่งนา ซึ่ง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ เป็น วิชชาจรรณสัม บัณฑิต และ เป็นพระ
อรหันต์ ไต่ทรงประกาศตงชนนินเอง. พระองค์ได้สอนท่านทั้งหลายด้วย
หลักอนชอบด้วยวิทยาศาสตร์ให้ท่านสามารถดำรงชอบ. พระองค์เองจำเต็มแต่
ทรงดำรงอยู่ในปฐมวัยได้ผ่านตลอดการศึกษาในสมัยนั้น อันเท่าที่เรารู้เรื่อง
ราวได้ ไม่น่าจะต่างกันในเรื่องหลักกขวิธีการทกวนนกันมากนัก ความไม่
ปรากฏว่าพระองค์ได้ทรงเล่าเรียนในสำนักที่ศาปาโมกษ์ใดๆ ในกรุงตักกสิลา
แต่เราทราบ ได้เห็นว่า ได้ทรงศึกษา ศิลปวิทยาศาสตร์ จากอาจารย์ผู้ชำนาญใน
วิชานั้น ๆ. พระองค์ทรงพระปรีชาญาณ เมื่อถึงเวลาที่จะต้องทรงรับภาระ
ของผู้ใหญ่ก็ได้ทรงรับอภิเษกสมรส. ตลอดเวลาที่ได้ทรงศึกษาและเวลาต่อ
นั้นมาความประจักษ์ว่า ทรงสงสัยอยู่ว่าการศึกษาที่ ได้ทรงรับจากอาจารย์
ต่าง ๆ นั้นเป็นการศึกษาที่ถูกต้องแล้วหรือไม่. ความสงสัยอนนทวชนโดยลำดับ
ด้วยทรงรู้สึกว้าวชชาความรททรงได้มานั้นจะไม่นำมาซึ่งผลอนชอบ กล่าวคือ
บรมสุข. ในที่สุดจึงแนพระทัยว่าการศึกษาที่ ได้ทรงรับมานั้นผิดมาแต่มูลเดิม
เสียแล้ว จึงทรงกระทำปณิธานเพื่อจะหาทางบรรลุถึงซึ่งความคิตชอบโดย
ลำพัง. นักไม่ใช่อันไกลคือพระองค์ใครจะทรงแสวงหาวิชาที่ชอบนินเอง.
ใน ๒ ปีต่อจากนั้นมานับว่าเป็นภาคที่ ๒ แห่งการศึกษาของพระองค์ ได้
ทรงชวนชวาศึกษาในสำนักคาสตาต่าง ๆ บรรดาที่มชอเสียดอยู่ในมัธยม
ประเทศสมัยนั้น. ทรงรับคำสอนของท่านเหล่านั้นในฐานะเป็นศิษย์ ทรง
สลับคำอธิบายแสดทงเหตุและผลจนตลอด. แต่ในที่สุดไม่ทรงรู้สึกว้าคำสอน

เหล่านี้ไปกว่าที่ใดเคยทรงเล่าเรียนมาแต่เดิมประการใด. ยิ่งคงจับทาง
 ที่ชอบไม่ใค้อยู่แน่นอน. จนทรงรู้สึกท้อแท้สิ้นหวังที่จะหาวิชาที่ชชอบอยู่แล้ว
 ความรู้อันจริงจึงผุดประจักษ์แสงสว่างอันสว่างไสวไพโรจน์ทันใดนั้น. ทรงรู้สึก
 ทรงจับหลักสำคัญของการศึกษาที่ชชอบ กล่าวคือการศึกษาและไตร่ตรองที่ชชอบ
 โดยลำพังได้แล้ว. เมื่อความคิดผิดได้ทยอยกันมาหลายชั่วคนแล้ว พระองค์
 ได้มาบรรลุดังความรูที่ชชอบ ได้หมั่นจักรแห่งพระธรรมซึ่งมีได้เคยมีใครหมั่น
 ได้ในโลกนี้. ตระหนักแน่ในพระหฤทัยว่าการดำรงชชอบนั้นเป็นของจริงแท้ เป็น
 สัตถ์อันหาค่ามิได้ ซึ่งมีอยู่แก่มนุษยชาติเป็นของดีมานานแล้ว แต่หาก
 มิใครหมั่นใครรู้จัก และเมื่อพระองค์ได้ความรูที่ชชอบยิ่งหาที่เปรียบปานมิได้ซึ่ง
 ไซ้โดยนัยอันที่ขบคิดที่ว่า “อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ” ฉะนั้นแล้วก็ได้
 บรรลุดังซึ่งปรารถนาที่พึงปรารถนา. ทรงเห็นว่าบรรดาประชาชนได้รับความ
 อบรมมาผิดทาง จึงได้เริ่มสั่งสอนด้วยการศึกษาศาสนาที่ชชอบซึ่งเรียกกันอีกนัยหนึ่ง
 ว่าศาสนา ทรงอธิบายวิธีการที่จะตอัสความผิดและความหลงที่ครอบงำคน
 เหล่านี้ด้วยวิธีที่ชชอบ ทรงวางหลักแห่งการศึกษาชนิดใหม่ที่เคยวนเรียกกันว่า
 อริยสัจจสี่ ทรงอธิบายต่อไปว่าคนที่เชื่อและเห็นตามหลักอันนี้ อาจปฏิบัติ
 ตามมรรคทั้ง ๘ ให้บรรลุดังผลได้. มรรคหรือหนทางทั้ง ๘ นี้ ก็อธิบายไว้
 ชัดเจนไม่เคลือบคลุม คือ (๑) การคิดชชอบ ความเห็นชชอบ (สัมมาทิฐิ)
 (๒) การทำใจชชอบ ดำริชชอบ (สัมมาสังกัปปะ) (๓) กล่าวชชอบ
 (สัมมาวาจา) (๔) การงานชชอบ (สัมมากัมมันต) (๕) อาชีพในทาง
 ที่ชชอบ (สัมมาอาชีวะ) (๖) ความพยายามชชอบ (สัมมาวายามะ) (๗) ตั้ง

สติชอบ (สัมมาสติ) (๘) ความเพ่งอารมณ์ชอบ (สัมมาสมาธิ). ท่าน
จะสังเกตได้ว่าทุกข้อในการศึกษาอนันมมุลอยู่ที่ความชอบธรรม ไม่ใช่ความ
ผิด และเริ่มตนขึ้นมาตั้งแต่ความคึกชอบ. พวกเราย่อมมีอยู่หลายคนทพอ
ใจแต่เพียงเล่นตวยกับหลักความคึกชอบ. นเช่นเกมอันไม่ได้ประโยชน์อะไร
เลย. ยกตัวอย่างในขัจจุบันกคอก ขาราชการที่พูดและเถียงไม่วจกจขด้วย
เรื่องราชการของตน แต่หาได้สำเร็จอะไรยิ่งไปกว่าพูดไม่. ตามวัดเรา
ก็พบไคข้อย ๆ คือพระที่พูดไปและเถียงไปด้วยขัญหาที่ทานเข้าใจว่าเกยวตวย
ศาสนา แต่ชงแทจรงมีไคเป็นธรรมพิเศษพิสการประการไค. ขางท่านชอบ
ไคเถียงกัน ในขอกที่เกยวตวยขนบธรรมเนียม หรือพิสจกรรมโดยเชื่อว่า
ไคทาชอบแล้วทเอาใจใส่ในเรองเช่นนน คฤหัสถ์ผู้ใหญ่ ๆ ทนยถอกันว่า
เป็นคณธมธมโม ก็ชอบพคขัญหาชะนคณกนอยู่มากเหมอนกันโดยเข้าใจ
ว่าคึกชอบแล้ว. แต่ท่านเหล่านส่วนมากไคทาอะไรชอบแล้วละหรือ. ความ
คึกชอบยอมเป็นรากเงาแห่งการทาทชอบ. การทาทชอบเป็นทางเคยวทจะ
ไคผลแห่งความคึกชอบ และเพราะเหตุนี้เองการคึกษาแบบใหม่ทพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าทรงคึกชนไคในครงนั้น จึงไคเนนความสำคัญแห่งการทาทชอบ
ยิ่งนัก. ท่านจะเห็นไคว่าถาทานรจกคึกชอบเลยจนเคยแล้ว ท่านจะแสดง
ความสามารถทจะคึกชอบนั้นทวยการทาทชอบชงจะไม่เป็นการยากเลย. เพราะ
เมอท่านคึกชอบเลยจนเคยชนแล้ว การททาทชอบยอมจะบังเกิดชนเองโดย
ลำพัง. ขาพเจ้าแน่ใจว่าผู้ไคไคตรองและพิจารณาเรองทขาพเจ้าพควนนแล้ว
คงต้องรยรองต่อขาพเจ้าเป็นแน่ว่า ในขัจจุบันนเราให้การคึกษาทวยวธิเถร

ตรงเหมือนหมูนุ้กร ถอดคาส์นากันทวยการสำแดงโวหารถ่ายเดียว, ก็เมื่อ
 เรานั่งหมนนุ้กรอนหาชีวิตมิได้ หรือต่วหารกนอยุ่แทนนแล้วจะไปเอาผลค
 ที่ไหนมาได้เล่า. เหตุฉะนนจึงควรททานจะรบจคการแก้ไขข้อบกพร่องในวิ
 การคกษานเสย แล้วพากเพยรสังเกตทำควมพยายามเพอจะสำมารถคค
 ให้อบธรรมแล้วทำให้อบธรรมตามนย ทพระบรมคร ของ ทานได้ ประทานไว้
 พระบรมคร พระองคินนของ ทานแหละเป็นเอก อครบรมครแต่ ปรมปรามাত্রาย
 เทาทกวนน

ก็การทำชอนนจะมีผลฉนใด สมนตว่าคนในวงของเราต่างกคคชอย
 และเมอคคชอยแล้วกยอมทำชอย เมื่อทำชอยแล้วสภาพแห่งภมฉธรรมชง
 รฐบาลควรจะมีงหมายที่จะนำราษฎรเขา ไปสู่ นนจกขง เกตขน เป็นผล แห่งการ
 ทำชอนนเอง. ครนเมื่อภมฉธรรมได้แพร่หลายไปตามขรรคาคคนทั้งปวงแล้ว
 ชงอาจจะกินเวลาหลายชวคคกเป็นได้ เมอนนแหละการปกครองก็จะเป็นการ
 ง่ายตาย เพราะราษฎรทั้งหมุ่จะเป็นคคคชอยและทำชอยอยแล้ว ความ
 ยากจนกคค ประทษฐกรรรมกคคยอมจะมีไม่ได้ ความสุขจริงก็จะแผ่ไพศาลไป
 ทวชอยชฉทลมา. รูปการปกครองขานเมือง เช่นทเรามอยุ่ทกวนนก็คงจะได
 ตคทอนให้ง่ายลงอกเป็นอนนมาก. เราจะสำมารถลดจำนวนตำรวจชงมหน้าท
 ย้องกันปราบปรามโจกรรรมลงไปได้มาก เราจะได้ลดจำนวนศาลยตติธรรม
 ลงไปไดอกหลายศาล ด้วยประชาชนต่างคนต่างก็จะรู้จักใช้ความเป็นไทยแก
 ตนให้อกทาง คอว่าความเป็นไทยแกตนนั้นไม่ใช่ความไม่มีอะไรเห็นยวริง
 เลย คงคคนเป็นอนนมากนค แต่ทแทนความเป็นไทยแกตนยอมเป็นเครองเห็นยว
 ริงทวเราเอง อนนเป็นอำนาจชงเราพมไว้ในตัวน เป็นผลแห่งภมฉธรรมแท้.

ข้าพเจ้าใคร่จะขอยกอภิปรายหาหนทางชกกล่าวเพื่อประกอบการที่เรามุ่งจะ
 ดำเนินไปสู่สถานภูมิแห่งภูมิธรรมนั้น. ทกวนนครูบาอาจารย์และผู้อำนวย
 การศึกษาของเราจัดแบ่งการเล่าเรียนเป็น ๓ ชั้น คือ ประถม, มัธยม,
 อุดม. การชกคนตงวานควรระวังให้มาก. อย่าจำกัดให้เกินไป. ถ้าเราจะ
 ยอมให้คนจำพวกหนึ่งเขาเรียนเพียงประถมศึกษาแล้วหยุดอยู่แค่นั้นก็ให้
 ชกจำพวกหนึ่งชกไปดงมัธยมศึกษาแล้วหยุดอยู่แค่นั้นก็เหลือไว้แต่เพียง
 จำนวนน้อยที่จะให้ชกไปดงอุดมศึกษาฉะนั้นแล้ว เราจะไม่สามารถบรรลุถึงภูมิ—
 ธรรมชั้นตทข้าพเจ้าพยายามจะชแจงให้ท่านเข้าใจอยู่ ณ ชกนี้. ตองมอณพณช
 กนเรื่อยไป กล่าวคือลงไคเรียนแล้วตองเรียนให้ตลอดตามควรแก่ชตภาพ
 ถ้าเรานำศาสนาชงเป็นการศึกษาที่แท้จริงเข้ามาใช้เป็นสายร้อยธรรม (ethical
 thread) กำกับการเล่าเรียนจนตลอดไปตงว่ามาเช่นนั้นแล้ว เราจะไม่ต้อง
 วิตกว่าผลจะไม่ตประการใดเลย. ข้าพเจ้าไคเคยอ่านในทแห่งหนึ่งว่าอาจารย์
 มชอเสียงคนหนึ่งชงเป็นผู้เชี่ยวชาญในปัญหาการศึกษาไคมี โรงเรียนอยู่
 แห่งหนึ่งชงมคษยถศาสนาต่าง ๆ กัน มีผู้ไปถามอาจารย์ฉนว่าเขาสอน
 ศาสนาหรือไม่ในโรงเรียนนั้น และไครับตอบว่าสอน. ท่านอาจารย์ฉน
 ชแจงต่อไปว่า ศาสนาที่ท่านสอนนั้นคือวิคคชอย แทรกแซงเข้าไปทก
 วิชาจะว่าสอนอยู่ทงวนกว่าไค ในวิชาคำนวณก็สอนไค ถ้าเรากวคชน
 ในทางให้คคให้ถกตองเสมอ ในทางภาษาก็สอนไค โดยให้คคตาม
 ความจริง ในทางประวัติศาสตร์ก็ไค โดยให้คคให้รทกมณษยธรรม ในทาง
 ภูมิศาสตร์ก็สอนไค โดยให้คคให้คคกว้างขวาง ในทางฝมอกก็สอนไค โดย
 ให้คคให้เป็นผู้ฝมพเพเพราะหละเอียคละอ ในทางดาราศาสตร์ก็สอนไค โดย

หักให้รู้ความใหญ่หลวงแห่งธรรมชาติเพื่อจะใคร่สำนึกตนเอง ในการกีฬา
 ก็สอนได้ โดยหักให้เล่นด้วยความยุติธรรม ไม่เอาอคติเอาเปรียบผู้อื่น
 นอกจากนั้นท่านอาจารย์ทักกล่าวขานยงมวธิสอนศาสนาด้วยอธิบายอันหลากหลาย
 เช่น ให้หมกรรณาต่อสัตว์ มิให้หยาบคายต่อคนไข้ ให้หมกกลยาณธรรมต่อ
 กนเอง ให้เป็นมุมนิสิตยทุกเมื่อไป ถ้าเราทำให้เด็กเห็นว่าเราพวกผู้ใหญ่
 เป็นพวกเดียวกับเด็ก หากได้เป็นศิษย์ของเด็กไม่ตงน นกเป็นการสอนศาสนา
 ของท่านอาจารย์อีกอย่างหนึ่ง. ผู้ที่ถามจึงถามต่อไปว่า ใ้รับความลำบาก
 ในการที่เด็กถือศาสนาต่างกันหรือไม่ ก็ได้รับตอบว่าไม่. ท่านলেখแจ้งต่อ
 ไปว่า ท่านมีเด็กอยู่ถึง ๖ ศาสนาหรือนิกายต่างกัน แต่ท่านมิได้ถือว่าเด็ก
 คนไหนเป็นศาสนานันศาสนา ท่านถือเสียว่าเด็กทุกคนเป็นนักเรียนใน
 โรงเรียนเดียวกัน ย่อมมีส่วนได้และเสียร่วมกันไม่ว่าในการเล่นหรือการเรียน
 ศาสนาแห่งความคិតชอบที่ท่านสอนในโรงเรียนนี้ หวังจะให้เป็นรากเง่า
 คិតต่อไปในเมื่อเติบโตขึ้น ขอความทขापเจ้าเล้ามาลงเรื่องท่านอาจารย์ผู้
 เห็นว่าน่าสังเกต และควรที่บรรดาครุบาอาจารย์จะเอาไปตรตรองคให้จงค.
 นแหละเป็นสิ่งที่ขापเจ้าหมายถง เมื่อขापเจ้ากล่าวถงคาย รอยธรรม ทควรจะ
 เป็นกระตักสันหลังของหลักศตรแห่งการคศึกษาของเรา และถาท่านจะเปรียบ
 เทียบคให้คแล้ว ท่านจะเห็นควารธอนนเกอบไม่มอะไรผิดกนกวธการของ
 พระบรมครของท่านทงหลาย.

วิชาการคศึกษาในปัจจุบันทขापเจ้าว่าผิดกนกำลังให้ผลประจักษ์ในฐานะท
 พวกเราทำราชการอยู่ทกวันน. เมื่อมราชการควนและจำเป็นเกิดชน แทนท
 เราจะรบพจารณาให้สำเร็จเสร็จสรรพ เรากลับส่งไปขอความเห็นข่าไปข่ามา

แล้วกตงกรรมการนชนชอนกรรมการนนั้น พิจารณาแล้วรายงานมาใหม่ และ
 โดยมากได้ผลแต่เพียงว่าขอขบัญญัติหานั้นไม่สำเร็จ หรือมีฉะนั้นก็ตกลงใกล้เกลย
 ซึ่งไม่ได้ขบัญญัติหาไปในทางใดให้สำเร็จ. การผตวันประกนพรงยอุมปรากฏ
 ไม้ว่าแห่งใด และข้าพเจ้ามีความเห็นว่า การที่เราไม่ชอบหันหน้าเข้าขอ
 ขบัญญัติให้เกิดขาดเสียนั้น ส่วนมากเป็นเพราะชะนิตการคศึกษาที่เราได้รับมา.

ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาเลยที่จะให้ท่านนกว่าข้าพเจ้า ตเคยนวิธิการคศึกษา
 ของเมืองไทยแต่แห่งเดียว เพราะแท้จริงวิธิการของ ไทยก็โตแบขวิธิการมา
 จากประเทศตะวันตกนเอง. วิธิการคศึกษาในยุโรปโตเป็นขบัญญัติถูกตักน
 มามากหรือยิ่งกว่าตเสียอกตวยซ้ำ. ตคความชคอยู่ว่ารัฐบาลต่าง ๆ และชาติ
 ต่าง ๆ มีโตไซขบัญญัติหยงตลตขบัญญัติหานั้นเลย ตางกยงคล้าและคนอยตตามกน
 ว่าอะไรแนเป็นนการคศึกษา และเทาทเห็นโตตประหนงว่ายังไม่มรัฐบาลโตแก
 ขบัญญัติหตกลเลย. เพราะประกยวกตงกรรมการพิจารณาและแปรปรนการคศึกษา
 กนอยรำไป การทแปรปรนใหม่นนก็เห็นจะตองคกว่าปรนเกาทอกกรรมง. แต่
 ถาจะสนนษฐานตามเหตุการณที่เขนไปทุกวนนแล้ว ก็นานกว่าทุก ๆ ประเทศ
 ตางมีโตมความพอใจในวิธิการคศึกษาของตนเลย. วิธิการคศึกษาในยุโรป
 ตเหมือนจะให้ผลชคอยู่อย่างหนึ่งคือ การคศึกษานั้นโตสร้างนการเมืองและ
 นกพคประเภทต่าง ๆ ขนไว้มาก. แต่ผลอนนเราควรหลกเลยงเพราะเป็นตน
 เหตุแห่งการผตวันประกนพรง ไม้มีการกระทำสิ่งไรให้ทนทวงทเลย. วิธิการ
 อนนของยุโรปที่โตสร้างคนพคแต่ไม้สร้างคนทำไวโตนนั้น โตเป็นตนเหตุให้
 เกิดสนตขาศาตชน และในตนนเองกมการพคกนนทหน้า แตมการทำนอย.
 อนสนนขาศนทตง กนชนชน แรกก็เพอจะ ระวังความ อยุตคธรรม ให้คูนัย ไป

จากโลก ครั้นแล้วถูกจากตรงงานอยู่แต่เพียงการศึกษา การโต้เถียงและ
 การพูด เพราะไม่สามารถจะทำ และขบขันเลยกลายเป็นพยายามจะเกลียด โลก
 ให้สุม่าเสมอเหมือนอนเช่นแยกแยกกันหมด. การเกลียดให้เขาแยกแยก
 นไม่เห็นใครมีใครค่านองมตเภท, ความเห็น, นิสสัย, ปกติภาพ, และ
 อากาศของประเทศที่ต่างกันนั้นเลย. เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นกว้างคำถามสั่ง
 ออกไปเป็นชุด ๆ เรียกรายงานเข้ามาพิจารณาแล้วก็โต้เถียงกัน ผู้โต้เถียง
 โดยมากมักเป็นผู้นำแต่เพียงส่วนหนึ่งแห่งปัญหานั้น. เมื่อมีความ
 ตกกลางประการใดกันขเป็นญัตตอันหนึ่ง ใช้ใครทวไปไม่ว่าประเทศใด ๆ. ถ้าวิ
 การเช่นนี้ยังใช้ต่อกันไปอีกนานแล้ว โลกนี้จะมีคนอยู่แยกแยก คอแยก
 สำเร็จซึ่งสันนิษชาติโดยนชน. ท่านผู้ฟังคงจะหวนมาถามข้าพเจ้าออก
 กระจมิ่งว่า ข้าพเจ้าพบมาทางนเกี่ยวข้องกับการศึกษาอย่างไรเล่า. ข้าพเจ้าขอ
 ตอบว่า นั้นแหละคือผลที่ประจักษ์ในวิธีการศึกษาซึ่งท่านกำลังโต้แยกของเข
 มา. ในประเทศสยามเราจะใดเห็นกฎแห่งวิธีการศึกษาเช่นเดียวกันอันใดผลคือ
 การโยงงานทั้งหมดเข้ามารวมไว้ในศูนย์กลางแห่งเดียว ท้องที่ไกล ๆ ก็ต้อง
 เอมามาเข้าแยกแยกกันกับศูนย์กลาง และบางแห่งถ้าปล่อยให้ทำเสียอก
 อย่างหนึ่งแล้ว จะได้ผลดีกว่านั้นมาก. ถ้าต่างรัฐบาลต่างใดเข้าใจกันเสีย
 แต่ตนมอแล้ววา ขอแท้จริงของการศึกษาคืออะไร หรือออกนัยหนึ่งเขาใจว่า
 ราคเงาแห่งการศึกษาคือศาสนาธรรมแล้ว ต่างก็คงยกตถอกันว่า การศึกษาได้
 แก่การสอนให้คิดชอบ. ข้าพเจ้าแน่ใจว่าถ้าใดเข้าใจกันธรรมแต่ไรมาแล้ว
 ความชั่วร้ายของมนุษย์ก็ ความยากจนคนแค่นซึ่งมอยู่รอบ ๆ ตัวเราก็ค
 คงไม่มากมายคงเช่นที่เขนอยู่ทกวนน หรือจะไม่มเลยก็ได้.

เมื่อได้พูดถึงเรื่องศึกษามากมายแล้ว ก็เห็นจะควรยกปัญหาสำคัญ
 อันหนึ่งขึ้นกล่าวในทันที คือบัญหาเรื่องการติดต่อระหว่างครูกับนักเรียน
 ถ้ารัฐบาลปรารถนาจะบรรลุถึงอวสานกฎหมายที่ชอบ. ในประเทศอังกฤษถ้า
 ยกเว้นโรงเรียนรัฐบาลเสียแล้ว พวกครูโดยมากก็เป็นเจ้าหน้าที่ทางศาสนา
 คอยกันไปทั่ว. พวกเหล่านี้ไม่ได้สอนศาสนาเช่นที่จะได้ยินจากธรรมาสันใน
 ประเทศอังกฤษ แต่เขาสอนด้วยวิธีที่เราได้พูดถึงมาแล้วข้างต้น. ก็โรงเรียน
 ในเมืองไทยเราทำอย่างไรจึงจะสอนวิชาให้ตลอดถึงที่สุดได้ ถ้าครู
 เองไม่เข้าใจหลักแห่งการศึกษาอันแท้จริง กรมศึกษาธิการจำเป็นต้องเริ่ม
 ตั้งโครงใหม่เพื่อให้ครูเหล่านั้นทราบ และเชื่อในวิธีการดังกล่าวมาแล้ว
 ก่อนที่จะเอามาอบรมฝึกหัด และปล่อยพวกนี้ให้ออกไปเที่ยวสั่งสอน ผลจะดี
 หรือชวดยกคนนี้เป็นอันมาก. ในสมัยโบราณครูของเราคือพระภิกษุซึ่งเป็น
 ทนบถของเทก. นอกนั้นก็มโรงเรียนอีกข้างไม่กี่แห่งซึ่งใช้ครูทรงจกหน้าท
 ของตนก็ ประกอบด้วยมออุปนิสัยอันเอื้ออาบด้วยธรรมคือความสามารถ
 คดีชอบ ศิษย์จึงนอบนบถเป็นอย่างสูงตลอดอายุกาล แต่การศึกษาใน
 ปัจจุบันนี้เหตุการณณ์ตกกันอยู่ข้าง ขนข้างที่จะหาครูระดับแก่นอกไม่ได้ แต่ถึง
 กระนั้นก็ดี ถ้าหาให้ถูกทางแล้ว เราก็จะสามารถสร้างครูขึ้นได้ระดับหนึ่ง
 ซึ่งจะได้รับความนับ ถอย่า เกรง จากพวก ศิษย์ด้วย เหตุ ที่ท่านมออุป นิสสัยและ
 ธรรมยานคนน.

ความมุ่งหมายของข้าพเจ้าที่มาสืบถามว่าครูคนไหน ก็คือจะให้เห็น
 ว่าอะไรยังบกพร่องอยู่ในวิธีการให้การศึกษาของเราในปัจจุบันนี้ตามความเห็น
 ของข้าพเจ้า และสิ่งที่บกพร่องนั้นคือความเข้าใจซึ่งถึงรากเง้าแห่งการศึกษา

และอวสานภูมิทางการศึกษาจะโน้มมาปวงประชาให้บรรลุถึง. ข้าพเจ้าได้กล่าว
 แล้วข้างต้นว่า ข้าพเจ้านักว่าสิ่งที่บกพร่องนั้นคือหลักทางจริยาหรือความ
 เข้าใจชอบว่าศาสนาคืออะไร และข้าพเจ้าได้เพียรที่จะอธิบายว่าศาสนาคือ
 ศึกษาแยกกันไม่ออก เพราะฉะนั้นจึงเป็นสิ่งอันเดียวกัน ข้าพเจ้าได้แนะนำ
 ท่านทั้งหลายว่าท่านควรจะชักชวนความเข้าใจเสียใหม่ในวิถีที่ท่านเชื่อถือทาง
 ศาสนา ท่านต้องเข้าใจให้แจ่มแจ้งจนถึงเชื่อว่า การที่บุคคลชอบนั้นเอง คือศาสนา
 และเราต้องคิดชอบทุกเมื่อ เราต้องเริ่มคิดชอบตั้งแต่เรามาเข้าโรงเรียน
 และเราอย่าทงความคึดชอบไว้ ให้คนอื่นเล็งเข้าให้แก่เรา เราต้องคิดได้เอง
 จึงจะชอบ.

ข้าพเจ้าใคร่จะให้เห็นวิถีการศึกษาของประเทศเรา นานี้ ไปตามทาง
 เช่นว่า และถ้าเป็นไต่ดงนั้นข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าผลดีจะประจักษ์ขึ้นในไม่ช้า.
 ถ้าท่านจะพิจารณาและตรองขอความที่ข้าพเจ้าได้พูดมาแล้ว ถึงเรื่องการศึกษา
 ผลที่ประสงค์จะต้องบังเกิด คือผลที่ข้าพเจ้าเรียกว่าภูมิธรรม ท่านจะนึกออก
 กระจ่างว่าภูมิธรรมนั้นข้าพเจ้าหมายความว่าอะไร. มีหลายคนทเห็นว่าความ
 เจริญ หรือที่เรียกกันว่าอารยธรรม (civilisation) นั้นเป็นสภาพแห่งภูมิธรรม.
 ข้าพเจ้าย่อมเหมือนกันว่าความเห็นทว่านชอบ ถ้าท่านเข้าใจชอบว่าความ
 เจริญนั้นคืออะไร ขออย่าได้เข้าใจว่าความเจริญทว่ามานั้นข้าพเจ้าหมายถึง
 material civilisation ซึ่ง เป็นสภาพที่เกิดจากความสมบูรณ์แห่งโภคทรัพย์
 เช่นที่เรารู้เห็นกันอยู่ในนานาประเทศทุกวันนี้ ในยุโรปและอเมริกา. อารยธรรม
 ที่ข้าพเจ้าพุดถึงนั้นจะเห็นได้ด้วยอาการต่าง ๆ ด้วยอาการที่เขาปกครอง
 บ้านเมืองก็ได้ ด้วยอาการที่เขาจัดการตำรวจและตุลาการก็ได้ ด้วยอาการที่
 เขาทำประมวลกฎหมายอาชญากรก็ได้ ด้วยอาการที่กระเขยบการทำมาหากิน

และหัตถกรรมก็โต. เวลาในโลกเรามองการปกครองโดยอาศัยเสียง
 ประชาชนอยู่ที่หลายอย่าง แต่ก็ไม่เห็นอย่างใดเป็นที่พอใจประชาชน
 เหล่านั้นได้เลย. หรือแม้แต่สร้างราชการเหล่านั้นชนกยงไม่เห็นใครข
 ความพอใจจริง ๆ เลย. ฅบคนก็เห็นทดลองแก้ไขกันอยู่หลายแห่ง มีชาติ
 เช่น ประเทศเสปญ, อิตาลี, รัสเซียและจีน. แต่ถ้าจะให้เรารวมใจด้วย
 นัยนตาของเราเองแล้ว เราจะต้องลงความเห็นว่ ถ้าอารยธรรมให้ผลเพียง
 เท่านั้นแล้ว อารยธรรมนั้นเองก็หาใช่ภูมิธรรมไม่. เพื่อจะรู้จักอารยธรรมแท้
 นั้น เราต้องกลับไปพิจารณาคำที่ชาวพเจ้ากล่าวแต่เดิมมาว่า อารยธรรม คือ
 ภูมิธรรม. ภูมิธรรม คือ การคิดชอบ. การคิดชอบคือการศึกษาค้นคว้า
 ยงมีบางคนทศบอกว่าวิธีให้ความมยุตติธรรมและวิธีการระเขยขการปกครอง
 ของชาวตะวันตกนั้นเองเป็นอารยธรรม. ถ้าเราจะพิจารณาวิธีการของชาว
 ตะวันตกดูให้ถี่แล้ว ก็จะได้ความว่าการรักษาระเขยขการปกครองที่ดี ในการ
 ให้ความมยุตติธรรมในคดีอาชญากรคดี เขายศหลักอันหนึ่งทเรียกว่ากฎของ
 โมเสสซึ่งเป็นของโบราณ แต่เป็นการสนองกรรมอย่างไมก็ดี คือใช้วิธี
 แก่แค้นทดแทนความร้ายด้วยความร้าย. ไม่เห็นมีประเทศใดที่ใ้พยายาม
 ระวังแวงด้วยความดีในการปกครองของเขาเลย. ใคร ๆ ย่อมรู้อยู่ทั่วกันว่า
 ตามแบบแผนทางตะวันตกนั้นยังไม่ไ้ผลในการที่จะแก่อปนิสัยชั่วของ
 นักโทษล่ำเร้งเลย. ความไม่สำเร็จของชาติตะวันตกนี้มาปรากฏในประเทศ
 เราด้วยเหมือนกัน เพราะเราเอาอย่างเขา. ก็เมื่อวิธีการระเขยขและวิธีให้
 ความมยุตติธรรมไ้ผลน้อยเต็มทีละแล้ว จะดีกว่าวิธีนั้น ๆ เป็นส่วนใด

ส่วนหนึ่งแห่งอารยธรรมใดหรือ. ความขกพร่องชานใหญ่เกิดจากความ
ไม่เข้าใจว่าอะไรเป็นการศึกษาที่จริง.

ในปัจจุบันนี้เราจะสังเกตได้ทั่วไปว่า คนทั้งหลายชวนชวหาโทษ—
ทรพยควยความเชื่อว่า โภคทรพยนั้นเองเป็นสิ่งที่ให้ความสุข และความสุข
เช่นนั้นเองเป็นอารยธรรมหรือภูมิธรรมอันสูง. ผลของการที่แข่งกันรวบรวม
เงินทองนคอ บรรดาคนต่าง ๆ ในโลกจะเป็นผู้มทหนัก ผู้ดำเนินการ
อุตสาหกรรมมกค ผจางกค ผรบจางกค ต่างพยายามเหยียดกันและกันให้
เป็นทาสทำงานให้แกตน ช้าเหยียดตัวเองลงเป็นทาสของตนเองควย.
เพราะเหตุที่โลกปัจจุบันเข้าใจว่าการทำมาหากินกตองเป็นเช่นนั้น และช้า
เข้าใจควยว่าตนเองเป็นพระยานแห่งอารยธรรมของเราตงน จึงได้มีความไม่
ผาสูก ความแก่งแย่งวิวาทกัน และความระล่ำระล่ายในทางรัฐประศาสน์
ทั่วไปทุกประเทศ. ก็เมื่อระเบียบอุตสาหกรรมของเราไม่ได้ผลอันใดถึงไป
กว่าความไม่คตต่าง ๆ ที่จาระโนมาแลวณ เราจะเรียกว่าอารยธรรมอะไรได้.
เพราะฉะนั้นถ้าเราจะหาความสุขจริงแลว เราอย่าไปหาที่โภคทรพย เรา
ตองหาทภูมิธรรมอนแทจจริง. ก็เมื่อเราได้เข้าใจแลวว่าอารยธรรมค้ออะไร
แนแลว เราควรจจะหลกเลียงความปรมาทพลาตพล่งของผทลวงไปแลว
ก่อนเรานั้นเสีย. ในทวีปยุโรปออกจะปรากฏว่าบางประเทศได้เริ่มเข้าใจ
แลวว่า อารยธรรมเช่นที่เข้าใจกันอยู่ทุกวณนี้ไม่สมคค่าเสียแลว เขาจึง
พยายามจะเปลี่ยนแปลงเข้าหาทางที่ชอข โดยเปลี่ยนวิธีการปกครอง และโดย
ออกกฎหมายเพื่อให้คนมีจรรยาคชน. แต่ถึงกระนั้นกค น่าจะนกว่ายังไม่

ประเทศใดที่รู้สึกจริง ๆ ว่าการศึกษาชอบนั้นเองในฐานะเป็นรากเง้าแห่ง
อารยธรรม เป็นภูมิธรรมอันแท้จริง. ข้าพเจ้าออกจะวิตกว่าชาติที่อยู่ใน
ประเภทดังกล่าวมาแล้วนั้นนานไปจะต้องรู้สึกว่าจะเวียนเข้าไปจนมุม
เสียแล้ว. จะไม่มีทางใดออก นอกจากที่จะย้อนกลับหลังมามากครั้งใหม่
เพื่อทำความเข้าใจเสียใหม่ว่า “ดวงแก้วแห่งการศึกษาจริง” (the jewel
of true education) นั้นแหละเป็นสิ่งอันเกี่ยวที่จะแก้ได้. ตามความเห็นของ
ข้าพเจ้านั้น อารยธรรมตะวันตกที่ประเสริฐแท้ย่อมไม่ใช่ระเบียบที่จำต้องใส่
เต้านภาพปราบความชั่ว. แต่ต้องอาศัยความเข้าใจซึ่งถึงค่าแห่งเมตตา
ธรรม แห่งการช่วยเหลือผู้อื่นในทางที่ชอบธรรม แห่งความเห็นใจและรู้ใจ
ผู้อื่นในทางที่ชอบ แห่งประติสนิถารธรรม แห่งการวชิธรรม แห่งขันติธรรม.
และเมื่อเข้าใจแล้วต้องปฏิบัติคุณธรรมเหล่านั้นเรื่อยไป. ประชาชนชาวไทย
เป็นชาติที่เข้าใจคุณธรรมเหล่านั้น และได้ปฏิบัติจนกระทั่งได้ผลดีอย่างน่า
ประหลาดมานานแล้ว. ผลของการที่ท่านใดเข้าใจและปฏิบัติคุณธรรมเหล่านั้น
อาจชี้ให้เห็นได้ในฐานะที่ประเทศของท่านดำรงอยู่ในโลกทุกวันนี้. แต่ถึง
กระนั้นก็ดี ถ้าจะดูเผิน ๆ ก็คงไม่รู้สึก. แต่ถ้าจะดูให้ระหนักแล้วเราจะต้อง
ยอมรับว่าคุณธรรมเหล่านั้นกำลังเสื่อมลงโดยลำดับ. การที่เสื่อมลงไปในชั่ว
ข้าพเจ้าจะโทษว่าเป็นเพราะวิถีการศึกษาแต่อย่างเดียวก็น่ามีได้ แต่ถึงกระนั้น
ก็อดรู้สึกไม่ได้ว่าการศึกษาคือเป็นเหตุสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้เสื่อมลง. อนึ่ง
การที่คนต่างชาติเป็นจำนวนมากได้เข้ามาสู่ประเทศสยามมีความนิยมต่างกับ
คนไทย ต่างทั้งความศรัทธาความเชื่ออันนั้น ก็คงต้องมีผลข้างเหมือนกันใน

เรื่องน. ความเข้าใจและปฏิบัติคุณธรรมคงข้าพเจ้ากล่าวมาแล้วนั่นเอง เป็นสิ่ง
 ที่ข้าพเจ้าเชื่อว่า เป็นภูมิธรรมแท้ และเป็นอารยธรรมจริง และภูมิธรรมชนิด
 นี้เอง เป็นสิ่งซึ่งข้าพเจ้าใคร่จะได้เห็นท่านยกย่องขึ้นเป็นอวสานภูมิแห่งการ
 ศึกษา. สรรปความว่าข้าพเจ้าใคร่จะขอให้ท่านทั้งหลายเพียรเข้าใจศาสนาให้ดี
 ชน และถือว่าความเข้าใจศาสนานับเป็นการศึกษาที่แท้จริง และใคร่จะได้เห็น
 กรมศึกษาธิการถือหลักว่า "ศาสนาเป็นหลักแห่งการศึกษาแท้" นอกจาก

นั้นใคร่จะออกความเห็นด้วยว่า ในหลักสูตรของ โรงเรียน ควรจะได้ มีการสอน
 ธรรมในภาษาไทย ไม่ใช่ภาษาบาลี ซึ่งจะนำผู้เรียนเข้าใจแล้วไปสู่ภูมิธรรม
 และอารยธรรมที่แท้ ซึ่งเราควรจะยกย่องขึ้นเป็นวัตถุประสงค์แห่งการศึกษา
 ที่ชอบธรรมอันอาจจะทำให้ประชาชนของเราเป็นชาติที่ตง อยู่ในเพียรจริง ๆ.

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ไตรสภา
 นายสหัส กาญจนพยัคฆ์ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๑๕ ธันวาคม ๒๔๕๔

พิมพ์โดยได้รับอนุญาตจากครุสภา

